

УДК 711.4:504.05

А. В. Захарова,*аспірант кафедри містобудування,**Київський національний університет будівництва та архітектури*

НОВИЙ ЕЛЕМЕНТ РОЗСЕЛЕННЯ ЯК ЗАСІБ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ КРАЇНИ

Анотація: в статті викладено результати аналізу розвитку прирічкового розселення. Розглянуто приклади вітчизняних екополісів. Запропоновано місцезорозташування просторової концепції нового елемента розселення.

Ключові слова: урбанізація, новий елемент розселення, прирічкова територія, екополіс.

Виникнення і розвиток систем розселення в Придніпров'ї пов'язане з вигідним географічним місцезорозташуванням, наявністю помірного клімату, водних ресурсів, родючих ґрунтів, різномайттям тваринного та рослинного світу. Річні артерії ще здавна розглядались не тільки джерелом питної води, але й екологічною основою формування водної транспортної мережі (шлях з Варяг у Греки) та поселень на їх берегах, характеру держав: від політики до соціальної організації суспільства. Територія України має достатньо щільну річкову систему, яка містить у собі дев'ять головних річкових басейнів (Дніпро, Вісла, Дунай, Дністер, Південний Буг, Сіверський Донець, річки Приазов'я, Причорномор'я, Криму). Характер річкової сітки для більшості річкових басейнів відноситься до деревоподібного (Дніпро, Сіверський Донець) та рівнобіжного (Дністер, Дунай) типу. Дніпро – головна водна артерія України. За площею басейну на європейському континенті він є третьою річкою, а за довжиною – четвертою [1].

Протягом десятиліть у басейні Дніпра складалася територіальна структура промисловості, в якій нині переважають паливно-енергетична, металургійна, оборонна, хімічна, вугільна галузі, важке машинобудування. Означене призвело до розвитку у Придніпров'ї найзначніших та значних міст - промислових центрів. Зростання міст та формування агломерацій, будівництво каскаду водосховищ змінило умови водообміну та стан прирічкових територій, вплинуло на спроможність ріки самовідновлюватися. Через це в басейні Дніпра склалася кризова ситуація, яка є наслідком порушення екологічної рівноваги. Означене певною мірою є проявом урбанізації, яка, у свою чергу, є процесом незворотним (рис.1).

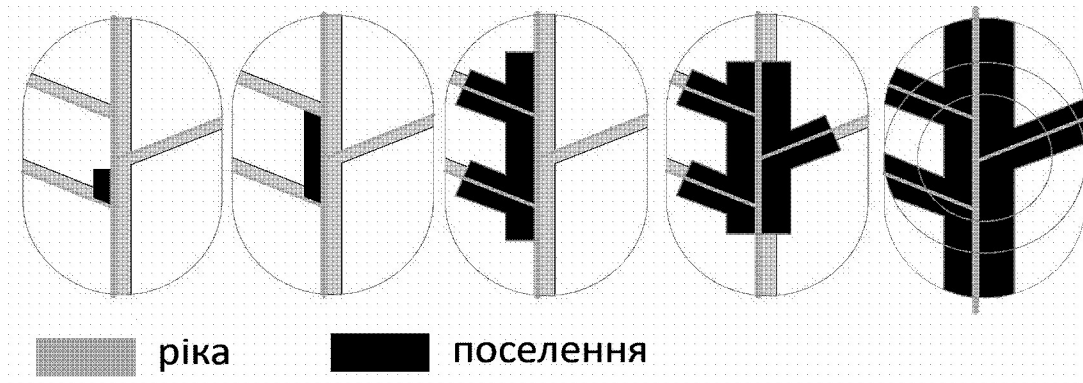

Рис.1. Етапність розвитку прирічкового поселення: незворотність динаміки процесу урбанізації

Процес урбанізації приводить до порушення умов функціонування біогеоценозів. Однак сучасній людині вже в рівній мірі потрібні й природне, й урбанізоване середовища. З цієї точки зору при гармонізації середовища існування людини важливим стає пошук еколого орієнтованих регулюючих засад урбанізації, що дасть можливість для цілеспрямованих змін у напрямку відновлення рівноваги співіснування людини й довкілля. Означене певною мірою може бути здійснено при створенні планувальних умов щодо перетворення сучасних міст в екополіси [2-5].

Ідея створення екологічно сприятливого міста – екополісу виникла ще здавна й активно розвивалася. Спочатку вона мала назву «ідеальне місто», потім – «місто-сад» (можлива ностальгія за Едемським Садам). Сьогодні під «екополісом» можна розуміти й урбанізований ареал, середовище якого формують як природні, так й антропогенні елементи у межах симбіотичних та мутуалістичних відносин, що створює умови їх сталої коеволюції [4-8].

Міста минулого не називали екополісами. Проте, на відміну від сучасних міст, вони ще мали певні екологічні властивості: незарегульованість водної артерії; не перетворені степові, лугові, лісові ландшафти; незначна щільність забудови; використання гужового та водного транспорту; відсутність шкідливого виробництва; тощо.

Сучасне розселення в світі є результатом історичних процесів, які споконвіку протікали вдовж річок, що обумовлено, як вже згадувалось, багатьма чинниками: природно-кліматичними, економічними, політичними, соціальними, психологічними. Означене більшою мірою виявилось у східній частині європейського континенту, де формувались перші суспільства річкових цивілізацій. Феномен річкової цивілізації виник поступово від точкового, локального до зонально-регіонального типу освоєння прибережної території (рис.2).

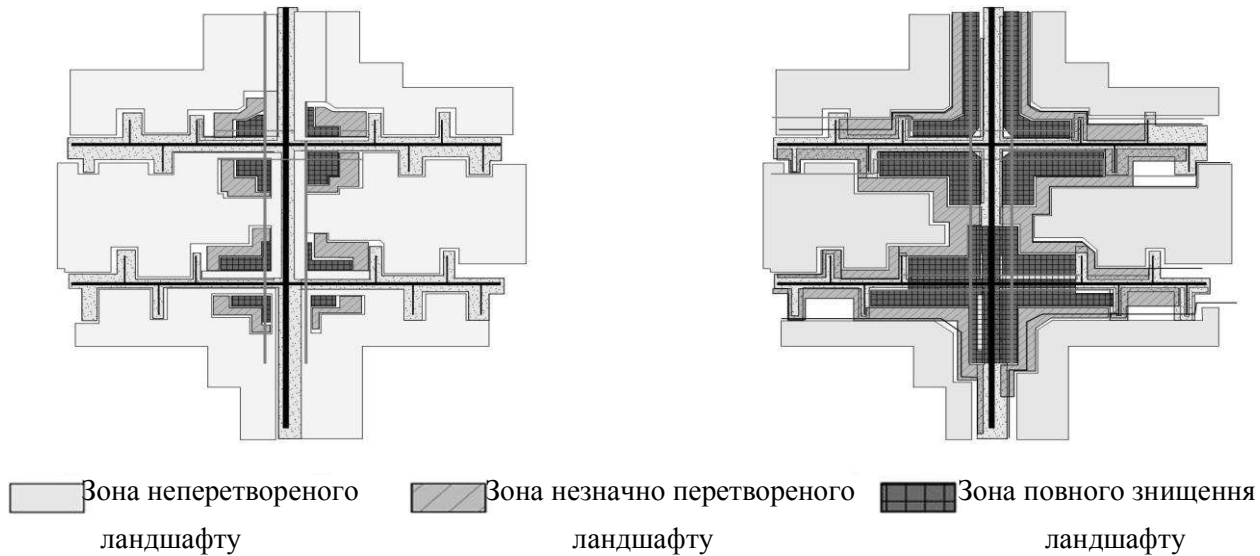

Рис. 2. Порівняльні моделі минулого та сучасного типів розселення вдовж водної артерії.

Як свідчать історичні карти-схеми, на території сучасної України населення спочатку теж селилося вздовж річок. Отже однією екологічних властивостей історичних та сучасних світових міст є їх розташування вздовж річок (Єрихон, Ур, Мемфіс, Фіви, Київ, Москва, Прага, Будапешт, Рим, Лондон та багато інших) [9,10].

Сьогодні при обранні місця для втілення ідеї екополісу на Україні також доцільно розглянути прирічкову територію. Створення екополісів, як нових елементів розселення – це спроба усвідомити природні процеси світоутворення, збалансувати із ними людську діяльність та створити умови сталого розвитку в сучасних системах розселення. Новий елемент розселення має враховувати й новий спосіб життя, й нове світосприйняття, в якому виробнича діяльність й духовна потреба людини узгоджена з природними процесами.

Як не дивно, Україна має досвід створення екополісів. За свідченнями вчених В.Н. Авдасева та Л.Г. Мельника, на території Сумської області ще наприкінці XIX- початку XX ст. існувало Воздвиженське Трудове Братство, яке є прикладом екологічної організації суспільства в певних територіальних межах. Напротязі 40 років за рахунок використання найновітніших технологій Братство розвинуло агрокультуру, що давало змогу досягти врожайності у 2,5 рази вищу, ніж середній тогочасний показник по губернії. Це екологічне поселення мало потужну господарську інфраструктуру: рільництво, садівництво, бджільництво, луківництво, тваринництво, лісове господарство, лісопильний завод, цегляний завод, млин, індустриальні майстерні, телефонну мережу, електростанцію. Такий розвиток був обумовлений соціальною організацією технологічних комплексів, що базувалась на інтеграції навчальної, наукової та виробничої діяльності. Саме в Братстві було закладено основи

сталого розвитку, про що свідчить використання десятипільної системи обробки землі, яка дозволила підвищити продуктивність та зберегти родючість ґрунтів, високий рівень виробництва інформаційних факторів знизив матеріалота енергоємність виробництва, обережність у ставленні людини до природного середовища. Отже, екологічно сприятливий елемент розселення існував на території України й в ближчі до нас часи, а з ним було історично закладено й принципи його створення. Певною мірою екополіс є національною особливістю розселення українців, а його відродження – поверненням до організації квазі сільськогосподарського укладу життя з використанням передових інноваційних технологій. В основі екополісу закладено сталий розвиток, який ґрунтується на поновленні та самовідтворенні природних ресурсів. Зважаючи на те, що Україна багата родючими ґрунтами, можна стверджувати, що екополіс має бути направлений на відродження духовності та розвиток саме агродіяльності [11,12].

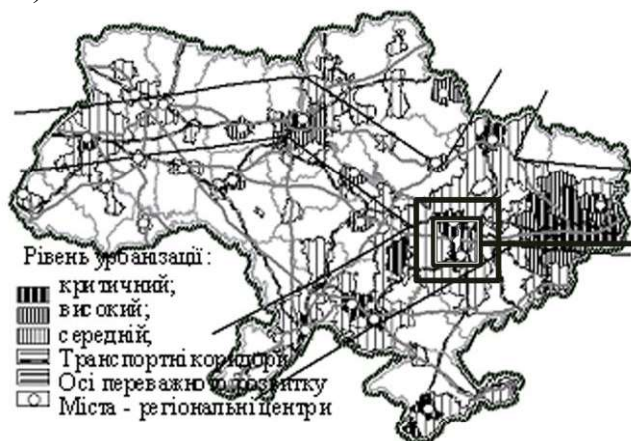
Пізніше, в радянські часи, щось нахшталт екополісів створювали на основі невеликих міст – супутників, наукоградів, академмістечок (Дубна, Зеленоград, Черногівка, Зоряне містечко, Пушціно та інші). «Радянські екополіси» мали назву соцімістечок. Сьогодні на Україні з'являються проекти створення екополісів: конкурсний проект системи розселення вздовж Дніпра «Дніпро-91. Відродження»; концептуальний проект «Античорнобиль XXI. Конкордія»; дипломні роботи студентів [3].

Процеси виникнення та розвитку міст у світі історично обумовлені потребою у нових напрямках функціонування суспільства. Першочергові екологічні властивості у містобудуванні, закладені прородною основою самої людини, заміщалися технологічними функціями промисловості: замість ідеї міста-сада постає робоче селище та промислове місто. Це відобразилося й у нових елементах розселення, типологію яких можна побудувати за багатьма параметрами: природно-кліматичними, соціально-політичними, економічними, культурно-релегійними, психологічними. Накопичення та розростання промислово зорієнтованих функціональних зон поставило сучасні міста та поселення у складні екологічні умови, які можна певною мірою вирішити за допомогою створення нових елементів розселення із переважанням екологічних функцій: екополісів на нових територіях, у зонах впливу існуючих міст, екокварталів в їх середині.

Використовуючи ідею екополісу, як експериментальну модель оновлення сучасного міста, в його територіально – планувальній та просторовій організації мають бути певним чином вирішені головні проблеми сучасності: погіршення екологічної ситуації; наростання енергетичної кризи; політична нестабільність; погіршення демографічної ситуації; дисбаланс між біоємністю та людськими

потребами; погіршення якості життя. В містобудівній сфері: обмеження залежності людства від природних копалин може відбутися за рахунок використання відновлюючих джерел енергії; а агро-економічній: відновлення плодючості ґрунтів та повноводдя річок за допомогою використання новітніх технологій; в санітарно-гігієнічній та естетичній: збільшення зелених насаджень за рахунок рекультивації земель, експлуатації покрівель будинків та споруд; в екофільній: екологізації транспорту, рекуперації органічних відходів та використання сил природи у виробництві енергії. За висловом В.Л.Глазичева, «екополіс – не форма, не схема форми і навіть не програма, його не створюють, а розпізнають у наявній території; це не якась нова мета, а нове ставлення до містобудівного, взагалі архітектурного завдання» [2]. З міркувань, що означено, для опрацювання ідеї екополісу обрано територію вздовж Дніпра – від Дніпропетровська до Запоріжжя. В межах України ця ділянка має критичний рівень урбанізації (рис.3.А). Тому розробка на цих теренах просторової концепції екополісу може стати прикладом відновлення екологічно сприятливого та збалансованого із законами природного розвитку розселення (рис.3.Б).

А.

Б.

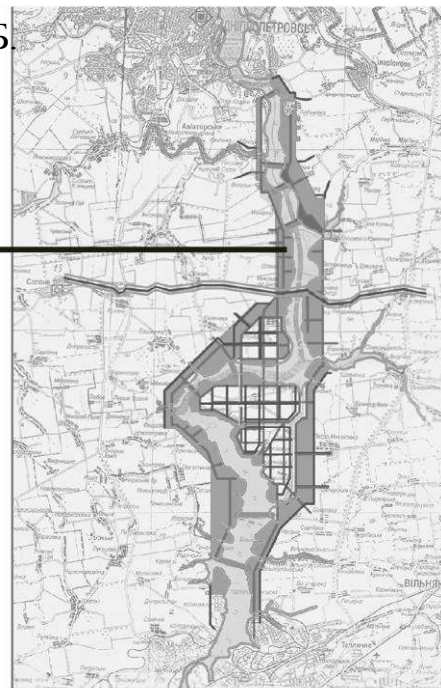

Рис.3. Опорний каркас розселення України (А) (за матеріалами «Діпромiста», 2001), пропозиція щодо розробки екополісу «Придніпровська Венеція» (Б).

При опрацюванні цієї ідеї можна спиратися на Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції створення та розвитку соціотехнополісів» та Постанову Верховної Ради України «Про національну програму екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води», серед основних цілей яких:

- розв'язання житлових проблем, модернізація будівельної галузі та створення умов для поліпшення соціально-економічного становища регіону, де реалізується проект;
- поліпшення демографічної ситуації в регіоні;
- зменшення антропогенного навантаження на водні об'єкти;
- забезпечення екологічно сталого функціонування водного об'єкта як елемента природного середовища із збереженням властивості водних екосистем відновлювати якість води;
- впровадження басейнового принципу управління водокористуванням, охорона вод та відтворення водних ресурсів [13,14].

В означених документах недостатньою мірою розкрито містобудівний аспект вирішення питання. Проте екологічного оздоровлення басейну Дніпра у просторовому сенсі не можна досягти без розробки спеціальних містобудівних програм та заходів, до яких належать й нормативно-методичні, й інженерно-технічні, й архітектурно-ландшафтні. Забезпечення умов сталого розвитку регіонів та реконструкції міст України може стати створення мережі «водно-зелених коридорів», орієнтованих на збір та використання дощової та талої води, біологічне очищення стічних вод. Останнє, в умовах глобальної зміни клімату та глобального потепління, набуває особливої ваги – за прогнозом українських вчених у 2010-2060 роках температура теплого півріччя по Україні буде підвищуватись, а кількість опадів й показники вологозабезпеченості – знижуватись.

Від екологічного вдосконалення сформованої нині системи міст та доповнення неї принципово новими елементами розселення, у нашому випадку екополісом Придніпров'я, у широкому розумінні цієї ознаки, залежить й досягнення умов сталого розвитку країни як на регіональному, так і на національному рівнях її цілісності.

Список літератури:

1. Вадимов В.М. Город и река (планировочные аспекты) / В.М. Вадимов. – Полтава: Археология, 2000. – 214 с.
2. Гутнов А.Е. Мир архитектуры: Лицо города / А.Е. Гутнов, В.Л. Глазычев. – М.: Мол. гвардия, 1990. -350с.
3. „Чуден Днепр”?...:Конкурс «Днепр-91» // Архітектура України, №6, 1991. – С. 15-30.
4. Устінова І.І. Визначення еколого-містобудівних засад формування Екополісу: Завдання та методичні вказівки до виконання практичної роботи / Уклад.: І. І. Устінова. – К.: КНУБА, 2006, – 14 с.
5. Воробьёв В.В. Эколого-градостроительные концепции на современном этапе / Воробьёв В.В., Захарова А.В. - Вісник Придніпровської державної

академії будівництва та архітектури. – червень-липень 2008. - № 6-7 – С. 99 - 103.

6. Реймерс Н. Ф. Охрана природы и окружающей человека среды: словарь – справочник / Реймерс Н. Ф. – М. : Просвещение, 1992. – 319 с.

7. Одум Ю. Экология / Ю. Одум. – М.: Мир, 1986. – Т.1. – 328 с.

8. Устінова І.І. Еколого-містобудівне обґрунтування сталого розвитку урбанізованих територій України. Автореф. дис... к. архіт.: 18.00.04 / КНУБА – К., 2005.-19 с.

9. Винокур І.С. Археологія України: [навч. посібник] / І.С. Винокур, Д.Я. Телегін. – К.: Вища школа, 1994. – 318с.

10. Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. Рабовладельческий и феодальный периоды / Т.Ф. Саваренская. – М.: Архитектура – С, 2006. – 376с.

11. Л. Г. Мельник. Воспроизводство социальной памяти как решающий фактор развития экономических систем: эксперимент Н.Н. Неплюева, опередивший время / Мельник Л. Г. // Механізм регулювання економіки. – 2003. – С. 171-203.

12. Л. Г. Мельник. Науково-методичні підходи до формування ЕКОПОЛІСу / Л. Г. Мельник, І.М. Бурлакова, І.Б. Дегтярьова // Механізм регулювання економіки. – 2008. – С. 78-88.

13. Постанова «Національна програма екологічного оздоровлення басейну Дніпра та поліпшення якості питної води» від 27.02.1997 [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

14. Розпорядження «Про схвалення Концепції створення та розвитку соціотехнополісів» від 22.02.2006. №104-р [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу до док.: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>

Аннотация

В статье изложены результаты анализа развития приречного расселения. Рассмотрены примеры отечественных эколополисов. Предложено месторасположение пространственной концепции нового элемента расселения.

Ключевые слова: урбанизация, новый элемент расселения, приречная территория, эколополис.

Annotation

Article presents an analysis of riparian settlement. Examples of domestic Ecopolis. Proposed location of the spatial concept of a new element of settlement.

Keywords: urbanization, new element of settlement, riverine area, Ecopolis.